

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Militant demokrati

Mellemløstidens svar på politisk vold

Krake, K.

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Arbejderhistorie

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Krake, K. (2019). Militant demokrati: Mellemløstidens svar på politisk vold. *Arbejderhistorie*, 2019(1), 5-31.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

MILITANT DEMOKRATI

Mellemlkrigstidens svar på politisk vold

Af Kristina Krake

Med fokus på uniforms- og korpsforbud undersøger artiklen den parlamentariske håndtering af politisk vold i 1930'erne. Det centrale spørgsmål er, om lovindgrebene kan betragtes som et forsvar for dansk demokrati.

I 1937 introducerede den tyske politolog i eksil, Karl Loewenstein, begrebet "militant democracy" i tidsskriftet *The American Political Science Review*.¹ Begrebet dækker det fænomen, at en stat indfører en række repressive love for at hindre, at antidemokratiske bevægelser underminerer det liberale demokrati. Ræsonnementet var, at intet land var immunt over for fascismen, men at landene kunne begrænse fascismens vækstbetingelser med love, som forbød eksempelvis politisk militaristisk propaganda og paramilitære organisationer. Som eksempel til efterlevelse fremhævede Loewenstein blandt andre Danmark, der havde indført uniformsbud i 1933 og korpsforbud i 1934. Modsat havde de tyske politikere ikke formået at modsætte sig en politisk voldsvilje, hvilket destabiliserede den tyske Weimarrepublik og banede vej for Adolf Hitlers magtovertagelse i januar 1933.

Hvor fremstillingen af tyske forhold næppe kan overraske, er det tankevækkende, at den danske styreform blev forbundet med begrebet militant demokrati. Ganske vist har flere historikere efterfølgende behandlet uniforms- og korpsforbuddet. I den forbindelse har Bo Lidegaard, Tage Kaarsted og Nils Arne Sørensen peget på, at forbuddene var møntet på at stække fascismen.² Desuden har Henning Koch vist, i sin retshistoriske disputats om dansk politi,

at uniformsforbuddet var foranlediget af den politiske uro i Sønderjylland og KU's uniformerede stormtropper.³

Studierne til trods er der dog stadig en del uafklarede spørgsmål. Blandt andet er det underbelyst, med hvilke argumenter lovforslagene blev vedtaget eller imødegået i Rigsdagen. Desuden er det uklart, hvem der var drivkraft bag lovforslagene. Endelig kunne det være interessant at få drøftet, om lovene markerede en ændring i dansk politik, der ligefrem kan betegnes som militant demokrati.

For at belyse spørgsmålene vil nærværende artikel undersøge mellemkrigstidens parlamentariske respons på den politiske vold, forstået som en illegitim fysisk magtudøvelse med sigte på at fremme en politisk dagsorden. Formålet er at give en kvalificeret vurdering af, hvorvidt Danmark iværksatte særlige foranstaltninger i forsvar for den demokratiske styreform. Hermed bidrager artiklen til at give en nuanceret forståelse af interaktionen mellem demokrati og antidemokratiske bevægelser i mellemkrigstiden. Denne viden er samtidig relevant for den aktuelle debat om det paradoks, at demokratiet i selvforsvar begrænser visse demokratiske frihedsrettigheder.

Tidsmæssigt er undersøgelsen afgrænset til 1930'erne med enkelte perspektiver til 1920'erne. Metodisk kombinerer undersøgelsen en kildekritisk analyse af politisk praksis (forstået som politiske beslutninger og adfærd) med en analyse af beslutningstagernes argumenter for at vedtage eller modsætte sig de lovforslag, der rettede sig mod at hindre politisk vold. Analysen vil rette sig mod både det parlamentariske offentlige rum og det politiske maskinrum (i form af partiernes interne drøftelser og det lovforberedende arbejde) for at afklare motiver og drivkræfter bag lovforslagene. Hovedvægten er lagt på Socialdemokratiet og til dels Det radikale Venstre, Venstre og Det konservative Folkeparti, mens kommunisternes stillingtagen kun bliver kort berørt. Denne vægtning er bestemt af de beslutningsdygtige personer i Rigsdagen og regeringen.

Undersøgelsen bygger på studier af et bredt og varieret kildemateriale, der indbefatter parlamentsdebatter, politiske skrifter, taler, partipresse, årsberetninger, journalsager fra Justitsministeriet samt protokoller fra ministermøder og fra partiernes rigsdagsgrupper, hovedbestyrelse og landsrådsmøder. Kriterierne for det udvalgte materiale er bestemt af genstandsfeltet. Parlamentsdebatterne reflekterer partiernes officielle stillingtagen, mens partiernes fortrolige drøftelser er velegnede til at afklare politiske bevæggrunde. Derudover er materialet fra Justitsministeriet blevet brugt til at belyse det lovforberedende arbejde.

Artiklen er struktureret efter lovtiltagens kronologi. Først behandles partiernes stillingtagen til henholdsvis uniformsforbuddet og korpsforbuddet.

Dernæst afdækkes politiske drivkræfter og Socialdemokratiets retrospektive vurdering af foranstaltningerne. Afslutningsvis diskuterer artiklen lovindgrebenes rækkevidde, samt om dansk politik i 1930'erne kan karakteriseres med begrebet et militant demokrati.

Uniformsforbuddet til debat

Den 12. april 1933 blev den provisoriske "Lov om Forbud mod at bære Uniform" stadfæstet. Loven omfattede et forbud mod ensartet beklædning samt "Uniformsdele, Armbind og andre lignende iøjnefaldende Tegn", der markerede et tilhørsforhold til en politisk organisation.⁴ Forud for vedtagelsen af forbuddet var der forløbet et døgn med intense forhandlinger i Rigsdagen, der trak fronterne skarpt op mellem tilhængerne og modstanderne af lovforslaget. Striden handlede om, hvorvidt ungdommens uniformering førte til politisk uro, og om forbuddet var rettet mod at stække kommunismen, fascismen eller den konservative ungdomsorganisation, KU. Debatten resulterede i, at Danmarks Kommunistiske Parti og Det konservative Folkeparti stemte imod lovforslaget, og at regeringspartierne Socialdemokratiet og Det radikale Venstre vedtog uniformsforbuddet med støtte fra Venstre.

Under fremsættelsen af lovforslaget i Folketinget den 11. april 1933 motiverede den radikale justitsminister, Carl Th. Zahle, uniformsforbuddet med et ønske om at opretholde ro og orden i samfundet. Samtidig pointerede han, at forbuddet især var møntet på at bremse den politiske ungdomsorganisering i uniformerede korps, der bredte sig "ved Smitte udefra og ved den menneskelige Efterabelseslyst", og som ifølge Zahle skabte "Alarm og Stridigheder".⁵

Koblingen mellem uniformer og politiske optøjer blev gentaget i indlægget fra formanden for den socialdemokratiske folketingsgruppe, Alsing Andersen, idet han udtalte, at der var opstået "en vis Konkurrence" mellem de uniformerede organisationer, som havde ført til voldelige konfrontationer. Set i den kontekst, anså Andersen uniformsforbuddet for et præventivt lovindgreb, der skulle hindre en eskalering af den politiske vold. For at underbygge sin opfattelse henviste Andersen til udviklingen i udlandet, hvor en "Uniformskaprustning" havde fået fatale konsekvenser. For at undgå tilsvarende begivenheder, måtte parlamentarikerne "i Tide træffe Foranstaltninger paa dette Omraade."⁶

I den efterfølgende debat blev lovforslaget desuden motiveret med en modstand mod fascismen og kommunismen. Blandt andet understregede Zahle, at den lovgivende magt havde til hensigt at bekæmpe yderligtgående bevægelser ud fra den logik, at kommunismens konfrontationssøgende linje gav

*De ungtkonservative Stormtropper præsenterede deres nye uniform ved en demonstration i Hillerød 9. april 1933 – to dage før vedtagelsen af uniformsforbuddet.
(foto: ABA)*

grobund for fascismen, og at fascismen omvendt blev bekæmpet ved at bremse kommunismen.⁷ Zahles udsagn blev leveret med brod til de to kommunistiske folketingsmedlemmer, der anså lovforslaget som et led i stats-

magtens undertrykkelse af den revolutionære arbejderklasse, og som i øvrigt kun ville støtte et uniformsforbud, der gjaldt fascistiske grupper og undtog arbejderorganisationer.⁸

Selvom antidemokratiske bevægelser i bred forstand blev fremsat som begrundelse for lovindgrebet mod uniformer, fremgår det af de interne drøftelser i regeringen og Socialdemokratiet, at forslaget om uniformsforbud og den samtidige udvidelse af politistyrken blev fremsat under indtryk af de ustabile forhold i den sønderjyske landsdel.⁹ Blandt andet forlyder det i referatet fra den socialdemokratiske rigsdagsgruppes møde om formiddagen den 11. april 1933, at “Stauning gav Meddelelse om Situationen i Sønderjylland og motiverede i den Forbindelse Forslag om Udvidelse af Politistyrken samt Forbud mod politiske Uniformer.”¹⁰

Hvor situationen i Sønderjylland hang sammen med tyske tilstande, der i månederne efter Hitlers magtovertagelse havde forvandlet en skrøbelig Weimarrepublik til et nationalsocialistisk voldsdiktatur, antyder ministrenes drøftelser dog også, at uniformsforbuddet var motiveret af landets indre forhold med private korpsskikkelser. På et ministermøde den 10. april 1933 gav Statsminister Stauning “oplysninger om forskellige forhold ved grænsen, og man drøftede uniformsspørgsmålet i forbindelse med forskellige private korps, også sådanne som har været tilsluttet hæren.”¹¹ Koch har fremdraget citatet som belæg for, at uniformsforbuddet, ud over uroen i grænseegnen, var forårsaget af den politiske ungdoms uniformer.¹² Imidlertid er det lige så sandsynligt, at der blev sigtet til det omstridte forhold, at flere private korps havde forbindelse til hæren og dermed statens voldsapparat. Socialdemokratiet havde i oktober 1932 fremsat forslag om at få de frivillige korps opløst som led i partiets afrustningsforslag, men dette var blevet nedstemt af Landstinget i marts 1933, kort før uniformsforbuddet skulle behandles.¹³

Når det er sagt, peger kildegrundlaget på, at uniformsforbuddet var motiveret af ungdommens uniformer og navnlig KU's stormtropper. For eksempel tog socialdemokraten Christian F. A. Lewinsky under Landstingets forhandlinger afstand fra “Uniformsgalskaben” og dannelsen af stormtropper, der blev anset for at være en “Spire til Militarisme”, som uniformsforbuddet skulle hindre.¹⁴

Ungdommens uniformering

Den konservative ungdomsorganisation, KU, havde officielt indført uniform med olivengrøn skjorte, skrårer, spidsbukser, armbind og langskafte støvler i marts 1933 og afholdt uniformsparade i Hillerød den 9. april¹⁵ – det vil sige to dage før lovforslaget om uniformsforbud blev fremsat. De unge konservative var dog ikke alene om at præge bybilledet med militante optog. Det danske nationalsocialistiske arbejderparti og dets ungdom gjorde sig også bemærket med uniformerede marchformationer.¹⁶ Derudover bekendte den

kommunistiske ungdom og den socialdemokratiske ungdomsorganisation, DSU, politisk kulør med skjorter i henholdsvis grå og blå farve.

Netop DSU-medlemmernes ensartede beklædning rummede kimen til et konfliktstof for Socialdemokratiet. Centralt placerede socialdemokratiske aktører var dog opmærksomme på de militaristiske tendenser blandt egne rækker. Forbundssekretæren i DSU, Hans Christian Svane Hansen (H.C. Hansen), havde i artiklen "Pas paa Overdrivelserne", fra *Børne- og Ungdomslederen* marts 1933, advaret imod, at nogle DSU-medlemmer ikke nøjedes med den blå bluse, men supplerede med blandt andet "rødt Tørklæde, Skraarem, lange Støvler, Trepilemærker [...]”, hvormed påklædningen fik karakter af uniform.¹⁷ Under forhandlingerne om uniformsloven erkendte Alsing Andersen da også, at uniformsforbuddet ville ramme den socialdemokratiske ungdom, men han hævdede samtidig, at partiets ungdomsorganisation ville respektere forbuddet, da medlemmerne ikke havde "Overbevisningen sidende i Blusen."¹⁸

Efterfølgende kunne DSU's ledelse bekræfte udtalelsen. Eksempelvis vurderede formanden for DSU, Johannes Hansen, i *Rød Ungdom* maj 1933, at DSU havde "bestaaet Prøven" og efterlevet uniformsforbuddet med minimal "Mislyd", og at ungdomsbevægelsen ville værne om folkestyret uden brug af voldsmidler.¹⁹ Hansens udmelding var, ud over en offentlig markering, formentlig også møntet på de fraktioner af DSU, der var mere aktivistisk anlagt. Godt nok var der tale om relativt få DSU-medlemmer, men de var jævnligt involveret i sammenstød med kommunister, nazister og KU'er.²⁰ Her modsatte både ungdomsforbundets ledelse og Socialdemokratiet sig tilløb til brutalisering af det politiske liv. Den retrospektive redegørelse for uniformsloven i *Socialdemokratisk Haandbog* omtalte i øvrigt, at den socialdemokratiske ungdom havde haft sammenstød med kommunisterne under valgkampen i 1932, hvilket førte til, at en ung socialdemokrat mistede livet. Det blev i den sammenhæng erkendt, at den socialdemokratiske ungdom var startet med at bære ensfarvede skjorter, men det blev også påpeget, at uniformeringen havde grebet om sig blandt KU's medlemmer.²¹ Uniformsforbuddet blev dog samtidig forklaret med de urolige forhold i den sønderjyske landsdel.

Borgerlig splittelse i uniformsspørgsmålet

Inden for den borgerlige opposition var der markant divergerende syn på uniformsforbuddet, for hvor de konservative havde kraftige reservationer over for lovforslaget, var Venstre bemærkelsesværdig enig med regeringspartierne. For eksempel opfattede Venstres ordfører i debatten, Søren Brorsen, lovför-

Den unge socialdemokrat Werner Nielsens begravelse 13. november 1932. Han blev dræbt under et slagsmål med ungdomskommunister i forbindelse med plakatopsætning. (foto: Holger Damgaard/ABA)

slaget som en forholdsregel mod den "Uniformeringsepidemi", der gik "fra Land til Land". Og nærmere bestemt var hensigten med forbuddet at bremse ungdommens uniformering, så der ikke udviklede sig en indenrigspolitisk uro, som det blev set i andre lande. Brorson udtalte:

[...] det kan ikke nægtes, naar man ser ud over Landene, at den meget Uniformering, som altsaa særlig viser sig i Ungdomskorpserne, tidt kan være Forløber for indre Uroligheder, og Lovforslaget tager netop Sigte paa Forholdsregler, som kan forebygge, at noget saadant kan finde Sted her i Vort Land.²²

De parlamentariske udsagn viser, at uniformsforbuddet ikke var kontroversielt for Venstre, hvilket formentlig hang sammen med, at hverken Venstres agrare vælgere eller Venstres Ungdom bar uniform.

Til forskel fra Venstre var Det konservative Folkeparti indædt modstander af lovforslaget om uniformsforbud, som blev anset for vidtrækkende og et angreb på den konservative ungdom. Som argument for KU's ret til at bære uniform anførte den konservative partiformand John Christmas Møller princippet om den personlige frihed til at fremvise det politiske tilhørsforhold, hvis der var tale om et lovligt formål. Desuden betvivlede han, at uniformeringen førte til politisk uro.²³

Hvor de konservative udadtil fremstod enige i uniformsspørgsmålet, bærer partiets interne drøftelser præg af modstridende synspunkter. På et møde i partiets hovedbestyrelse den 28. marts 1933 var flere medlemmer positivt stemt over for KU's beslutning om at indføre uniform, hvorimod Christmas Møller tilkendegav, at uniformeringen 'ikke tiltalte ham', selvom han anerkendte, at den kunne være nødvendig og i øvrigt anbefalede at støtte KU økonomisk.²⁴ Erik Jensen har i sin undersøgelse af KU's nyorientering vurderet, at det havde været politisk fatalt for Christmas Møller, hvis han havde modsat sig KU's nye antræk, idet de personer, der bakkede op om politiske uniformer, udgjorde partiformandens magtbasis.²⁵ Tilsyneladende affandt partiformanden sig da også med uniformeringen, hvilket fremgår af et møde i partiets rigsdagsgruppe den 10. april 1933, hvor referatet meddeler, at "Christmas Møller var nærmest mod", underforstået imod forslaget om et uniformsforbud.²⁶

Tolerancen over for KU's militante påklædning skal sammenholdes med det konservative bagland, der traditionelt havde tætte relationer til forsvaret. Imidlertid handlede uniformsdebatten ikke om, hvorvidt personer måtte bære uniform i statslig tjeneste, men om uniformering med et politisk formål skulle forbydes midlertidigt, set i lyset af de urolige forhold i grænseegnen, voldsviljen hos den politiske ungdom og nationalsocialismens fremmarch i nabolandet.

Urolovene: forbudspolitik eller forebyggende foranstaltning?

Den 3. september 1933 holdt Stauning en tale til et folkestævne i Haderslev, hvori han anerkendte retten til at markere enhver politisk overbevisning, men også fastslog, at importerede lovløse metoder, der var med til at undergrave den demokratiske samfundsorden, ville blive bekæmpet, og om nødvendigt med statens magtmidler. Den klare forsvarsvilje lød:

Her i Landet skal vi ikke regeres af Maskingeværer eller af private Politi- og Soldaterkorps; hvis de Tilløb, som vi særdeles godt kender, føres videre, bør man forberede sig paa at møde Modstand, og den lovlige Myndighed her i Landet savner ikke Midler til Ordens Opretholdelse og Sikring.²⁷

Talen er særlig interessant med tanke på, at uniformsforbuddet var indført fem måneder tidligere med den hensigt at bremse politiske optøjer og militarisering. Imidlertid ramte forbuddet kun ydre meningstilkendegivelser, men kunne ikke bruges som hjemmel over for private korpsdannelser. Derfor vedtog Rigsdagen i foråret 1934 de såkaldte urolove, der bestod af “Lov om Forbud mod visse S sammenslutninger” og “Lov om Handel med samt Tilvirkning

Med urolovene ønskede regeringen at kriminalisere brugen af militante politiske korps. Her bliver DKP-formand, Aksel Larsen, fulgt til Rigsdagen af det kommunistiske Arbejderværnet. (foto: Sven Türck/ABA)

og Besiddelse af Vaaben”. Hvor sidstnævnte lov øgede kontrollen med våben-tilladelsen og distribution af ammunition, forbød loven om visse sammenslutninger, at foreninger og korps blev militært organiseret, og at de stod for våben- og militaristiske øvelser, som gjorde dem egnede til at påvirke offentlige eller politiske forhold med anvendelse af ulovlig magt.²⁸

Også urolovene blev vedtaget efter ophedede forhandlinger, som denne gang forløb over flere måneder, fra lovforslagene blev fremsat den 18. januar 1934, til de blev stadfæstet den 28. april. Og på lignende vis som med partiernes stillingtagen under uniformsdebatten stemte de konservative og kommunisterne imod regeringens lovforslag, mens Venstre tilsluttede sig lovkomplekset. Under andenbehandlingen af lovforslagene pointerede Venstres ordfører i forhandlingerne, Vagn Bro, at partiet anerkendte, at urolovene havde til hensigt at modvirke grov forstyrrelse af den offentlige ro og orden.²⁹ Desuden meddelte han, at partiet tilsluttede sig forbuddet mod visse sammenslutninger, idet forslaget var blevet “begrænset” til kun at gælde korps, der var udrustet med våben, eller som afholdt militaristiske øvelser.³⁰

Regeringens oprindelige lovudspil havde haft en mere vidtrækkende formulering, men denne var blevet revideret under udvalgsarbejdet, hvilket imødedekom Venstre. Modsat fik de konservative ikke deres ændringsforslag igennem, der krævede, at et forbud mod visse sammenslutninger udelukkende skulle angå *bevæbnede* korps.³¹ Som begrundelse for det konservative krav fremførte Christmas Møller, at kun udrustning i form af våben eller “vaabenlignende Instrumenter” kunne påvise en hensigt om at fremme politiske formål med voldsmidler.³²

Selvom de konservative modsatte sig urolovene med tekniske argumenter, var den reelle grund formentlig, at de konservative ville hindre, at korpsforbuddet berørte KU’s stormtropper. Denne tolkning bestyrkes af, at de konservative parlamentarikere konsekvent forsvarede KU’s udtryksformer, hvad enten det drejede sig om uniformering, militant organiseret lejrLiv eller disciplinerende sportsøvelser. For eksempel roste Christmas Møller den moderne politiske ungdoms “Lyst til Orden og Disciplin og en vis Indordning og Samvirken i Rækkerne” under lovforslagenes førstebehandling.³³ Forsvaret for KU’s fremfærd var dog især udtalt hos folketingsmedlemmet Victor Pürschel, der hævdede, at regeringen fremsatte lovforslagene udelukkende af frygt for KU’s fremgang.³⁴ Det skal indskydes, at KU oplevede en tilvækst på over 7.000 medlemmer fra 1933 til 1934, hvormed ungdomsorganisationen bestod af ca. 25.800 medlemmer.³⁵

Demarkationslinjen i de konservative parlamentarikers stillingtagen gik mellem antidemokratiske bevægelser og yderligtgående tendenser. På den ene side foreslog de konservative et forbud mod korps, der var udrustede med

våben, hvilket ifølge Pürschel kunne ramme både kommunister og fascister.³⁶ På den anden side forsvarede de KU's militaristiske øvelser og agitatoriske manifestationer som for eksempel de ungtkonservative stormtroppers indmarch med oprakt højrearmshilsen og ensartet påklædning til KU's stormøde på Charlottenlund Travbane i juni 1933, hvilket i øvrigt resulterede i, at der blev rejst tiltale mod KU.³⁷

Skønt de konservative parlamentarikere støttede KU, var der større uenighed på de indre fronter, hvor især stormtropperne blev mødt med blandede reaktioner fra dele af moderpartiet og fraktioner af KU. Blandt andet lød der advarsler mod at importere fremmede metoder, og avisen *Dagens Nyheder*, der ellers fungerede som et talerrør for KU, fordømte stormtroppernes ensrettende aktivisering.³⁸ Under debatten om urolovene pointerede Christmas Møller da også, at partiet arbejdede på det parlamentariske demokratis grundlag, idet han sagde: "Der skal for vort Vedkommende ikke raade Tvivl om, at vi ønsker den politiske Kamp i Danmark ført med Stemmesedlens Vaaben."³⁹ Derfor er der ikke belæg for at hævde, at Det konservative Folkeparti tilpassede sig KU's praksisformer, men derimod kan det konstateres, at partiet forholdt sig afventende til ungdomsorganisationens nyordning. I den afventende fase tog de konservative imidlertid et politisk standpunkt til uniformsforbuddet og urolovene, der kunne facilitere KU's vækstbetingelser.

Rettidig omhu

På samme vis som med uniformsforbuddet fremstillede regeringspartierne forbuddet mod private korpsdannelser som en sikkerhedspolitisk foranstaltning, der skulle imødegå diktaturtendenser og hindre, at politik blev kombineret med voldsvilje. Således fremdrog Zahle under fremsættelsen af urolovforslagene, at et korpsforbud var motiveret af, at der "i den senere Tid" havde vist sig "en Tendens" til militære korpsdannelser, der blev gjort egnede til at blive anvendt som magtmiddel for at få politisk indflydelse.⁴⁰ Ligeledes udtalte den radikale udenrigsminister, Peter Munch, under urolovenes førstebehandling, at lovforslagene havde til hensigt "at sikre Ro og Orden"; og at de var rettet mod "at standse alle Tendenser" til forberedelse af magtanvendelse i "politiske Stridigheder."⁴¹

Det var dog især Alsing Andersen, der tegnede debatten, idet han fremførte, at lovforslagene var foranlediget af tilløb til at ville afgøre landets politiske kampe med ulovlige magtmidler. Som kendsgerning opremsede Andersen, at diverse korpsdannelser "under militær Disciplin og Kommando" udførte eksercits, terrænøvelser og strækmarch, der foregav at være led i mobiliseringsplaner.⁴² Med belæg i det skitserede trusselsbillede argumenterede

Andersen for vigtigheden af, at der *i tide* blev vedtaget lovindgreb, der kunne skabe ro og orden i samfundet og sikre demokratiet.

Det præventive demokratiforsvar er særligt interessant, da det blev kombineret med Socialdemokratiets syn på landets forfatning. Andersen påpegede, at partiet havde været en drivkraft i det danske demokratis udvikling, men at demokratiet endnu ikke var færdigudbygget. Imidlertid understregede han, at Socialdemokratiet ville arbejde for forfatningsændringer “paa demokratisk Vis”, og at partiet, indtil ændringerne var gennemført, ville forsvare demokratiet inden for den eksisterende forfatnings rammer:

[...] indtil vi faar Tilslutning fra Befolkningens Flertal til at ændre denne Forfatning i Overensstemmelse med vore socialdemokratiske Ønsker, da vil mit Parti gennem sine Organisationer ud over Landet af al sin Kraft bidrage til at forsvare Folkets demokratiske Rettigheder mod alle saadanne Anslag fra diktatoriske Tendenser [...].⁴³

Som argument for uroløvene inddrog Andersen i øvrigt erfaringerne fra udlandet, hvor voldsprovokationerne var et “Led i Bestræbelserne for at diskreditere det demokratiske Samfund”.⁴⁴ For at undgå et tilsvarende misbrug af de demokratiske rettigheder mente han, at det danske parlamentariske demokrati skulle udvise “Haandfasthed”. Andersen pointerede i den henseende, at Socialdemokratiet ville “bruge Demokratiets Magtmidler mod dem, der vil gaa Ulovlighedens Vej”, og han opfordrede “Demokratiet til at bruge sin Styrke til at rense ud over for de Tendenser”, der “baade fra højre Side og fra venstre Side” ville ødelægge demokratiet.⁴⁵

Hvor regeringspartierne markerede en klar vilje til at imødegå antidemokratiske kræfter i bred forstand, fremgik det af spredte udsagn under forhandlingerne, at uroløvene især rettede sig imod kommunistiske og fascistiske grupper. For eksempel udtalte Zahle, at lovforslagene tilsigtede at forhindre “Foreninger, hvis Formaal er politisk Magtanvendelse” og at dette indbefattede straf for gadespektakler, der var affødt af “Kommunisternes Urostiften” og deres sammenstød med “den nazistiske Broder”.⁴⁶ Derudover påpegede Munch, at det var “en Kendsgerning”, at der inden for det tyske mindretal havde “vist sig Tilbøjelighed til Korpsdannelse”.⁴⁷ Munch mente dog, at der ikke skulle vedtages nogen særlovgivning for udvalgte grupper eller landsdele, og at lovforslagene var møntet på enhver, der forsøgte at undergrave retsstaten.

Flere faktorer peger desuden på, at regeringspartierne havde KU på sigtekornet. Alsing Andersen karakteriserede for eksempel KU's ydre meningstilkendevise med “Ridestøvler, Livbælte, Skraarem” og “Strækmarch” som

“militærlignende Formationer” og “militæriske Øvelser”, hvilket netop var den form for politiske organisationer, som lovteksten tog sigte på at forbyde.⁴⁸ Desuden henstillede en resolution fra Dansk Arbejdsmands-Forbunds afdeling i Tønder til Rigsdagen “at fremskynde Behandlingen af de i Pressen nævnte Lovforslag til Imødegaaelse af de saakaldte politiske Kamporganisationer, *Nazibevægelsen* og *K.U.*”⁴⁹ Da resolutionen af 18. januar blev bragt som bilag til udvalgsarbejdets betænkning, der blev afgivet til Folketinget den 17. marts 1934, fungerede dens sidestilling af KU og nationalsocialismen som en del af beslutningsgrundlaget for lovforslagenes andenbehandling den 20. marts 1934.

Tønder-resolutionen er i øvrigt et eksempel på, at en politisk faglig aktør anmodede regeringen og Rigsdagen om at håndtere politiske korps, og at denne opfordring blev et pressionsmiddel på parlamentarisk niveau. Derfor er det oplagt at spørge til, hvorvidt borgernes trusselsopfattelse indvirkede på beslutningsprocessen, der ledte til urolovene.

Drivkraft bag urolovene

Den socialdemokratiske ledelse viste sig lydhør over for baglandets krav om indgreb over for fascismens fremfærd. På et møde i det socialdemokratiske forretningsudvalg den 2. oktober 1933 blev deltagerne orienteret om resolutioner fra DSU, partikredse og fagforeninger, som indeholdt krav om håndtering af blandt andet “fascistisk sindede Befalingsmænd og Korps”.⁵⁰ Allerede den 13. oktober meddelte Stauning den socialdemokratiske rigsdagsgruppe, at der ville blive fremsat lovforslag om forbud mod besiddelse af våben og korps med sigte på at omdanne forfatningen med vold.⁵¹

I de efterfølgende måneder var kampen mod fascismen, korpsdannelser, kommunismen og nazificeringsbestrebelse af Sønderjylland genkomne dagsordenpunkter for de interne drøftelser i regeringen og den socialdemokratiske rigsdagsgruppe.⁵² Og på et ministermøde den 8. januar 1934 blev det besluttet, at lovforslagene om forbud mod korpsdannelser skulle forelægges for formændene for de store oppositionspartier, hvilket skete den 10. januar, en uge før fremsættelsen af lovkomplekset.

Reaktionstiden indikerer, at kravene fra Socialdemokratiets politiske bagland fremskyndede lovudspillet. Dette var dog en af flere drivkræfter. For parallelt med diskussionerne i Socialdemokratiet forløb et lovforberedende arbejde i Justitsministeriet. Lovudkastene blev udarbejdet på baggrund af en vurdering af forholdene i Sønderjylland. For eksempel indberettede Aabenraa Politikreds den 29. august om fremvækst af stormtropper, sammenstød mellem kommunister og nationalsocialister og den tyske nationalsocialismes ap-

pelkraft.⁵³ Lignende rapporter blev indsendt fra politikredsene i Sønderborg og Tønder. Derudover foreligger der korrespondance og referat fra mødeaktivitet imellem myndighedsinstanser. Blandt andet blev der afholdt et møde i Statsministeriet den 5. september 1933, hvor Zahle informerede politimestre og amtmænd fra den sønderjyske landsdel om de påtænkte lovforslag og tilkendegav, at det kunne blive nødvendigt at optræde “med Fasthed.”⁵⁴

Ifølge mødereferatet var der delte meninger om, hvorvidt forholdene i Sønderjylland var af “alarmerende Art”, skønt der var bred enighed om, at der skulle gribes ind over for den politiske uro. I den forbindelse indskød Stauning på baggrund af meddelelser, han havde modtaget fra “mange Sider”, at “den nazistiske Paavirkning i Sønderjylland dog betød en Fare.”⁵⁵ Tydeligvis tilskyndede Stauning til lovindgrebene.

Befolkningens og lokale politimyndigheders trusselsopfattelse blev således instrumentaliseret i det lovforberedende arbejde og den politiske beslutningsproces. Inspirationen til lovindgrebene kom imidlertid fra udlandet. Under udarbejdelsen af lovforslagene indhentede Justitsministeriet oplysninger om andre landes foranstaltninger imod kommunistiske og især fascistiske bevægelser via Udenrigsministeriet.⁵⁶ Dette gjaldt både udveksling af lovtekster og orientering om igangværende undersøgelser.

Kildematerialet viser, at den danske statsmagt holdt sig orienteret om, hvorvidt blandt andre Sverige, Belgien, Holland, Finland og Tjekkoslaviet brugte lovgivningen til at beskytte samfundsordenen. Da der er stor forskel på landenes lovindgreb og journalsagernes karakter, har det dog ikke været muligt at afgøre, i hvilken grad udenlandske love indvirkede på dansk lovgivning. Imidlertid kan det konstateres, at Justitsministeriets interesse for andre landes foranstaltninger koncentreredes i august 1933, og at den danske regering kunne tage beslutninger på et oplyst grundlag.

Det kan ganske vist undre, at Danmark indførte uniforms- og korpsforbud, når lignende forbud havde vist sig ikke at virke Tyskland. Imidlertid blev et uniformsforbud i første omgang kun indført på delstatsniveau. For eksempel fik Preussen et uniformsforbud i 1930, som efterfølgende blev erklæret ugyldigt, da det kun gjaldt nationalsocialisterne.⁵⁷ Et generelt forbud mod uniformer blev dog indført i december 1931. Desuden blev der indført et forbud mod militaristiske nationalsocialistiske organisationer på føderalt niveau i april 1932.⁵⁸ Dette forbud eksisterede dog kun nogle få måneder.

Fravær af konsekvente og generelle lovindgreb i Tyskland fremstod som et negativt lærestykke for de danske socialdemokrater. Eksempelvis påpegede den toneangivende socialdemokrat Hartvig Frisch i sin bog *Pest over Europa* (1933), at den preussiske regerings forbud mod “nazisternes uniformer og militære stormtropper” var slået fejl, for eftersom forbuddet havde været “en-

sidigt og ikke samtidigt ramte Rigsbanner-Organisationen' [det socialdemokratisk dominerede værn til beskyttelse af Weimarrepublikken, red.], skaffede det nazisterne et glimrende agitationsgrundlag."⁵⁹ De tyske loves udformning og halvhjertede iværksættelse understregede vigtigheden af de danske foregribende og bredt gældende foranstaltninger.

Vurderingen af uniforms- og korpsforbuddet

Det er vanskeligt at vurdere effekten af forbudspolitikken. Godt nok skete der et markant fald i voldelige politiske sammenstød i 1935, men det kan også have andre årsager.⁶⁰ Således har Flemming Mikkelsen peget på, at kommunisterne slog ind på en folkefrontslinje, hvilket indebar en mere forsonlig indstilling til socialdemokraterne.⁶¹ Samtidig håndterede DSU interne uro-magere ved i efteråret 1934 at opløse sit 'ordensværn', som ellers skulle afværge kommunistisk chikane til offentlige møder. Desuden ekskluderede DSU i 1935 de medlemmer, som ikke ville rette sig efter forbundets parlamentariske linje.⁶² Charlie Emil Krautwald oplister lignende forklaringer, men nævner også, at KU nedtonede sin offensive fremfærd, idet organisationen tog et opgør med de højreradikale tendenser fra 1936.⁶³

Formentlig skyldtes nedtrapningen af fysiske konfrontationer flere faktorer, der både beroede på de voldsparate grupperinger og statens håndtering af politisk uro. Herunder er det sandsynligt, at uniformsforbuddet og urolovene fik en væsentlig betydning, da de udstak rammerne for det politiske liv. Socialdemokratiet holdt sig i øvrigt ikke tilbage fra at fremhæve lovindgrebenes beroligende virkning i kontrast til udlandets politiske uro. For eksempel for-lød det i Socialdemokratiets årsberetning i 1934, at, regeringen havde fremsat forslag om en våben- og korpslov på grund af "Nazisters og Kommunisters Forsøg paa gennem Stormafdelinger og andre særlige Korps [...] at fremkalde den Terror- og Slagsmaalsstemning, som i andre Lande havde medført saa beklagelig en Udvikling i den politiske Kamp".⁶⁴ Lignende argumentation blev fremført på Socialdemokratiets kongres i slutningen af juni 1935, hvor Stau-ning betonedede lovforanstaltningernes positive effekt, der, hvis de ikke var ble- vet vedtaget, kunne have ført til politisk kaotiske tilstande:

Endnu skal jeg blot fremhæve den gavnlige Indflydelse, som Uniformsfor- bud og den saakaldte Urolov har haft. Eksempler fra Diktaturstaterne søgtes efterlignet i den politiske Kamp her i Landet, og hvis der ikke var grebet ind, havde Uorden og Slagsmaal bredt sig, som det var begyndt, til Skade for den Frihed, som eksisterer her i Landet.⁶⁵

Uniforms- og kropsforbuddet havde bl.a. til hensigt at dæmme op for den politiske vold. Konfrontationerne fortsatte dog uanfægtet, som her under KU's demonstration på Blågårds Plads 29. september 1935. (ABA)

Betoningen af lovenes virkning fremhævede uvægerligt regeringens håndtering af den politiske vold, samtidig med at udsagnene retfærdiggjorde lovindgrebene, der, uanset hensigten om at beskytte demokratiet mod diktaturtendenser, indebar en restriktion af det grundlovsfæstede princip om forsamlings- og foreningsfrihed. En tilsvarende vurdering blev dog også fremført i et fortroligt forum med ledende skikkelser fra de nordiske landes arbejderbevægelser, hvilket viser, at Socialdemokratiet anså lovgivningen som et nyttigt redskab til at modarbejde antidemokratiske strømninger. Således fremdrog Stauning på et møde i den nordiske arbejderbevægelses samarbejdskomité i Stockholm i august 1934, at nationalsocialismen en overgang havde udgjort en trussel, som havde nødvendiggjort indførelsen af uniformsforbud og forbud mod bevæbnede korps, og at foranstaltningerne nu 'holdt fascismen stangen':

Vi ha kommunister och nazister som i Sverige. Kommunisternas inflytande ökar inte, nazismen var en tid hotande på grund av grannskapet till Tyskland, de beväpnade sig, övade och företogo uppmarscher. Vi ha nu genom-

ført uniformsforbud og forbud mot væpnade kårer och förbereder vapenkontroll. Med dessa åtgärder och en förständig politik hålles denna rörelse stängin.⁶⁶

Uniforms- og korpsforbuddet skal ses som led i en omstillingsproces, hvor regeringspartierne viste sig villige til at bruge statens magtmidler til at værne den demokratiske indretning mod tilløb til diktatur. Den offensive strategi var især udtalt hos Socialdemokratiet, der samtidig begyndte at nedtone sin afrustningspolitik, skønt den udenrigspolitiske neutralitetspolitiske linje blev fastholdt.⁶⁷

Navnlig Hartvig Frisch kom til at stå som eksponent for et handlekraftigt demokratiforsvar. Dette beroede i særdeleshed på hans førnævnte bog *Pest over Europa*, der gennem en historisk analyse af bolsjevismen, den tyske nationalsocialisme og den italienske fascisme argumenterede for, at Socialdemokratiet måtte forlade den pacifistiske indstilling til fordel for en offensiv antimilitaristisk politik. Denne holdning blev desuden kondenseret i Julius Bomholts slagord "Demokrati slaa til!", der med reference til den amerikanske digter Walt Whitmans verselinje "stride on, Democracy! Strike with vengeful stroke!" opfordrede til årvågenhed og kamp for demokratiet.⁶⁸

Selvom lovindgrebene blev vedtaget efter Hitlers magtovertagelse, havde flere af lovene en forhistorie i 1920'erne. Således havde Socialdemokratiet tidligere forsøgt at få private korps forbudt i forbindelse med forhandlinger om forsvarsordningen, men uden held.⁶⁹ Hvor korpsene i 1920'erne blev kritiseret for den flydende grænse til militæret, blev de i 1930'erne i stigende grad problematiseret i forhold til en fascistisk trussel. Da korpsforbuddet blev indført i 1934, kom lovbestemmelserne dog ikke til at gælde for de frivillige korps i tilknytning til hæren. Ifølge Staunings udsagn under finanslovsdebatten i 1933, havde han indvilliget i at forny den eksisterende aftale om de frivillige korps, da de dermed var under opsyn af forsvarets befalingsmænd og under kontrol af den statslige myndighed.⁷⁰ De frivillige korps blev imidlertid opløst med "Lov om Hærens Ordning" fra maj 1937.⁷¹ Dette hang sandsynligvis sammen med, at Socialdemokratiet fik flertal i Landstinget i 1936 og dermed kunne gennemtrumfe sine forslag.

Sondringen mellem ytring og praksis

Overordnet set, slog det danske styre ind på en mere restriktiv politik med uniforms- og korpsforbuddet. Omstillingen rummede det paradoks, at politikerne i forsvar for den demokratiske samfundsorden, valgte at indskrænke nogle af forfatningsbestemmelserne for den frie meningstilkendegivelse og

foreningslivet. Imidlertid afspejler debatterne også, at der var grænser for lovstramningerne, idet der grundlæggende blev sondret mellem ytring og praksis. Således rettede lovindgrebene sig mod antidemokratiske metoder og en ydre voldsvilje, mens diktaturstræbende eller revolutionære holdninger ikke blev forbudt.

Denne skelnen var endnu et stridspunkt. Under forhandlingerne om urolovene fandt den konservative Pürschel det kritisabelt, at regeringen ikke i højere grad iværksatte foranstaltninger vendt imod kommunisternes samfundsomstyrtende agitation og revolutionære program, der blev proklameret fra Folketingets talerstol.⁷² Året før, under en folketingsdebat i slutningen af marts 1933, havde Pürschel desuden tilkendegivet, at der som "Nødværgeforeanstaltninger" burde gribes ind over for Danmarks Kommunistiske Parti, da partiet havde til hensigt "med Vold at tage Magten i det danske Samfund". Episoden førte dog kun til, at de to kommunistiske repræsentanter i Folketinget, Aksel Larsen og Arne Munch-Petersen, over for Rigsdagens Præsidium i midten af maj måned fastholdt deres hensigter, samtidig med at de udtalte, at de ikke havde tilføjelser til deres tidligere erklæring om at overholde grundloven.⁷³

Socialdemokratiet var ikke impliceret i striden, men var grundlæggende imod partiforbud. Således udtalte Stauning til den borgerlige avis, *Dagens Nyheder*, i august 1933, at det ville være i strid med Grundloven at forbyde partier, hvilket det socialdemokratiske Aktions-udvalg i Sønderjylland ifølge avisen ellers havde til hensigt at foreslå regeringen. Ved samme lejlighed forsikrede han, at staten kunne håndtere "Faren for Ulovligheder eller Overgreb" med de til rådighed stående magtmidler.⁷⁴

Begrebet et militant demokrati

Parlamentsdebatterne, om hvorvidt det danske demokrati kunne sikres mod anslag fra antidemokratiske kræfter, afspejler generelt det dilemma, at demokratiets frihedsrettigheder kunne misbruges til at undergrave selv samme demokratiske indretning. Her valgte Rigsdagen og regeringen at hindre en antidemokratisk praksis, men at fastholde ytrings- og foreningsfriheden med visse restriktioner.

Lovgivningsmagtens foranstaltninger peger i retning af et såkaldt militant demokrati. Som nævnt indledningsvist, betegner begrebet det fænomen, at en demokratisk stat i selvforsvar vedtager en række repressive love for at hindre subversive bevægelser i at ødelægge demokratiet. Der er ganske vist flere udlægninger af begrebet, men her skal det diskuteres i forhold til dets stamfader, Karl Loewenstein. Grundlæggende byggede Loewensteins argumentation på

en forståelse af fascismen som en politisk teknik, der via propaganda og selv-promovering appellerede til masserne med sigte på den politiske magt og efterfølgende opløsning af den demokratiske styreform.⁷⁵ Ifølge Loewenstein kunne det liberale demokratis rationalisme ikke konkurrere med de fascistiske metoder, hvorfor demokratiet måtte begrænse fascisternes udfoldelsesmuligheder ved blandt andet at øge kontrollen med våbenbesiddelse og indføre forbud mod uniformer og private militser. Loewenstein erkendte, at det militante demokrati indebar en tilsidesættelse af fundamentale rettigheder, men samtidig argumenterede han for, at dette var et nødvendigt skridt, for at demokratiet kunne overleve.

Begrebet militant demokrati sætter danske forhold i perspektiv, idet landets parlamentarikere var villige til at bruge statens magtmidler i et forsvar for den demokratiske styreform, og idet de reagerede på antidemokratiske tendenser med foranstaltninger som uniforms- og korpsforbud og våbenforordninger. Strategien med at bruge repressive magtmidler var dog ikke ny. For eksempel blev våbenloven strammet i november 1918 som reaktion på protestmøder, ledet af revolutionære socialister.⁷⁶ I 1930'erne var den politiske uro imidlertid mere omfattende. For det første skete der en kraftig stigning i politisk aktivisme i begyndelsen af årtiet, som varede over en længere periode. For det andet var den politiske uro ikke isoleret til en radikal venstrefløj, men var et fænomen på begge politiske yderfløje, som forplantede sig til den politiske ungdom. For det tredje var de politiske spændinger i grænseegnen tiltaget, efter at Hitler kom til magten i Tyskland. Voldsviljen fordrede modforanstaltninger, der vel at mærke var drastiske, idet de ud over våbenforordninger forbød ensartet beklædning og militaristiske korpsdannelser.

Selvom trusselsreaktionen muligvis var overvurderet i forhold til det reelle trusselsbillede, vidner foranstaltningerne om agtpågivenhed fra de politiske aktørers side. De parlamentariske beslutningsprocesser reflekterer dog også en bevidsthed om, at der var grænser for restriktionerne af den politiske pluralisme i forhold til den frie demokratiske forfatning. Lovindgrebene angik således den antidemokratiske praksis og voldsvilje, hvorimod antidemokratiske synspunkter ikke blev kriminaliseret i mellemløbetiden.

Foranstaltningernes forklaringskraft

Undersøgelsen viser, at en overvejende del af parlamentarikerne var forurogede over 1930'ernes politiske voldsvilje, og at lovgivningen blev brugt som redskab til at hindre en antidemokratisk praksis. Lovindgrebene skal imidlertid ses som et resultat af en reaktion på en *tendens* til illegitim fysisk magtudøvelse for at fremme en politisk dagsorden, hvilket parlamentarikerne

erkendte, idet uniformsforbuddet og urolovene blev betegnet som forebyggende foranstaltninger.

De præventive lovindgreb blev retfærdiggjort med henvisning til den diktatoriske udvikling i udlandet. Samtidig tog parlamentarikerne beslutninger på et informeret grundlag om landets indre uroligheder. I den forbindelse blev befolkningens og lokale myndighedsinstansers trusselsopfattelse et presionsmiddel på politisk niveau.

Det kan ikke udelukkes, at der også lå andre motiver bag lovindgrebene. For eksempel er det ikke utænkeligt, at Socialdemokratiet med uniforms- og korpsforbuddet så en mulighed for at demontere sine politiske modstanderes propagandamidler og dermed inddæmme deres vækst. Desuden hindrede partiet, ved at bremse militaristiske tendenser inden for den socialdemokratiske ungdom, at socialdemokraterne blev associeret med kommunisternes udenomsparlamentariske metoder. Med andre ord skal lovindgrebene ikke kun forstås som et demokratiforsvar, men også som et led i den politiske kamp på den parlamentariske arena og inden for arbejderbevægelsen.

Det kan diskuteres, hvorvidt lovindgrebene medvirkede til at stække antidemokratiske bevægelser i Danmark. Imidlertid er der belæg for at konstatere, at forbuddene begrænsede muligheden for at udnytte et militaristisk mobiliseringspotentiale, og at der generelt blev slået hårdt ned på en voldsbetonet praksis.

Danmark var ikke ene om at iværksætte foranstaltninger for at imødegå diktatoriske bestræbelser. For eksempel indførte Sverige og Norge et uniforms- og korpsforbud. De pågældende foranstaltninger nuancerer det sædvanlige narrativ om 1930'erne, der har fokuseret på brede kriseforlig på tværs af partiskel. Tydeligvis var dansk og for så vidt skandinavisk mellemkrigstid præget af politisk uro, som krævede resolut håndtering. Ganske vist var lovindgrebene ikke så repressive som i flere andre lande, hvoraf enkelte sågar indførte partiforbud. Imidlertid var de danske foranstaltninger vidtgående, idet de ikke kun skærpede straffen for brug af antidemokratiske metoder, men indskrænkede politiske organisationers ydre fremtoning og propagandaformer. I den henseende fik den danske styreform en snert af et militant demokrati.

Noter

1. Karl Loewenstein: "Militant Democracy and Fundamental Rights, I", *The American Political Science Review* 1937 (3): 417-432 (1937a) og "Militant Democracy and Fundamental Rights, II", *The American Political Science Review* 1937 (4): 638-658 (1937b)
2. Bo Lidgaard, *Kampen om Danmark 1933-45*, København: Gyldendal 2005, s. 39-42; Tage Kaarsted, *De danske ministerier 1929-1953. Et hundrede politisk-historiske biografier*, København: Pensionsforsikringsanstalten 1977, s. 48-50, Nils Arne Sørensen: "Kunne man forestille sig en dansk Hitler?", *Arbejderhistorie* 2003 (2): 19
3. Henning Koch, *Demokrati – slå til! Statslig nødret, ordenspoliti og frihedsrettigheder 1932-1945*, København: Gyldendal 1994, s. 80-81, 92-93 og 123-125. Se også Henning Koch: "Demokratisk lovgivning mod udemokratisk virksomhed". *Retfærd 41. Nordisk juridisk tidsskrift* 1988 (2): 148-151
4. *Lovtidende* 1933, side 691
5. *Rigsdagstidende*, Folketinget (FT) 1932-33, spalte 5136
6. *Rigsdagstidende*, FT 1932-33, spalte 5146. For pointen om at træffe forholdsregler se også udtalelserne fra Axel Marius Hansen og J. Veistrup fra Det radikale Venstre, *Rigsdagstidende*, FT 1932-33, spalte 5153 og *Rigsdagstidende*, Landstinget (LT) 1932-33, spalte 1627
7. Se eksempelvis *Rigsdagstidende*, FT 1932-33, spalte 5167. Se også Zahles udsagn under den samtidige debat om udvidelsen af politistyrken, *Rigsdagstidende*, FT 1932-33, spalte 5143
8. Jf. det kommunistiske forslag, stillet uden for betænkning, *Rigsdagstidende* 1932-33, FT spalte 5191
9. Uroen blev forstærket af tyske nationalsocialisters agitation i grænseegnen og lokale aktørers ventilerende af tanker om en grænserevision. For uddybning se Troels Fink, *Sønderjylland efter genforeningen* 1920, København: J. H. Schultz Forlag 1955, s. 84-91; Peter Hopp: "Påskeblæsten 1933 – forløb, reaktioner og betydning", *Sønderjylland i 1933*, Birgitte Herbergh Thomsen og Henrik Skov Kristensen (red), Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland 2010: 29-47; Henrik Becker Christensen: "Nazificeringen af det tyske mindretal i 1933", *Sønderjylland i 1933* 2010: 48-50
10. Møde kl. 11 i Socialdemokratiets Rigsdagsgruppe, 11. april 1933. Folketingets Bibliotek, Protokol for Socialdemokratiets Rigsdagsgruppe 1928-1934
11. Ministermøde, 10. april 1933, *Ministermødeprotokol 1929-1933. Ministeriet Stau-ning-Munch*, Tage Kaarsted (red), Aarhus: Universitetsforlaget i Aarhus 1981, s. 232
12. Koch 1994, s. 81
13. Se § 6 i afrustningsforlaget, der blev fremsat 5. oktober 1932, vedtaget i Folketinget 20. oktober 1932 og nedstemt i Landstinget 29. marts 1933. *Rigsdagstidende*, Tillæg A 1932-33, spalte 2025
14. Se Lewinskys udtalelse i Landstinget 12. april, *Rigsdagstidende*, LT 1932-33, spalte 1623
15. Erik Jensen 1983, *Mellem demokrati og fascisme. Træk af Konservativ Ungdoms organisatoriske og ideologiske nyorientering 1932-34*, Odense: Odense Universitetsforlag 1983, s. 78-80
16. Mikkel Kirkebæk, *Beredt for Danmark*. København: Høst og Søn 2004 2011, s. 67-69
17. H. C. Hansen, "Pas paa Overdrivelserne", *Børne og Ungdomslederen* 1933 (3): 32-33. Se også Koch 1994, s. 80 og Claus Bjørn, *H.C. Hansen*, København: Fremad 2004, s. 83
18. *Rigsdagstidende*, FT 1932-33, spalte 5172
19. Johannes Hansen: "Stillingen i Dag", *Rød Ungdom* nr. 5 maj 1933, forsiden (s. 49)
20. For kortlægning af den militante aktivisme blandt danske kommunister og socialdemokratiske ungdom, afgrænset til København, se Charlie Emil Krautwald: "Kampklar!

- Militant antifascistisk mobilisering i Danmark 1930-1936, *Historisk Tidsskrift for Finland* 2017 (1): 114-148. For den aktivistiske, antifascistiske trepilebevægelse, som tiltrak Socialdemokratiske Studenter i København, se Niels Wium Olesen, *Jens Otto Krag: en socialdemokratisk politiker. De unge år 1914-1950*, Ph.d.-afhandling, Syddansk Universitet, 2002, s. 84-106. Se også Chris Holmsted Larsen: "Politisk vold som transnationalt fænomen i Danmark 1917-1939", *Arbetshistoria* 2014 (1-2): 25-31.
21. *Socialdemokratiets Haandbog. Rigsdagsamlingen 1932-1933*, København: Fremad 1933, s. 109-112
 22. *Rigsdagstidende*, FT 1932-33, spalte 5147
 23. *Rigsdagstidende*, FT 1932-33, spalte 5148-5149
 24. Jensen 1983, s. 79; Wilhelm Christmas-Møller, *Christmas Møller og Det konservative Folkeparti*, bind 1, København: Gyldendal 1993, s. 182
 25. Jensen 1983, s. 79
 26. Referatet fremstår i notatform med usammenhængende syntaks. Derfor kan referatet også læses, som at Christmas Møller var imod Pürschels holdning. Jf. møde i Det konservative Folkepartis rigsdagsgruppe, 10. april 1933. Rigsarkivet, 11002: Konservatives arkiv, Forhandlingsprotokol for det Det konservative Folkepartis Rigsdagsgruppe nr. 18
 27. Talemanuskript, 3. september 1933. ABA, 27: Th. Staunings arkiv, kasse 10. Et uddrag af talen blev optrykt under titlen "Stauning om dansk Demokrati", *Social-Demokraten*, 4. september 1933. Se også Lidegaard 2005, s. 40
 28. For "Lov om Handel med samt Tilvirkning og Besiddelse af Vaaben m.v." se *Lovtidende 1934*, s. 565-567, for "Lov om Forbud mod visse Sømmenslutninger m.m." se *Lovtidende 1934*, s. 568
 29. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 3717
 30. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 3718
 31. Jf. de tre konservative udvalgsrepræsentanters ændringsforslag, der var i mindretal, *Rigsdagstidende*, Tillæg B 1933-34, spalte 1050
 32. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 3722
 33. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 2337
 34. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 2343
 35. Jf. tabel III:5, Hans Frederik Dahl, Vagn Dybdahl, Seppo Hentilä og Jarl Torbacke: "Krisen og det politiske liv", *Kriser och krispolitik i Norden under mellankrigstiden. Nordiska historikermötet i Uppsala 1974*, Uppsala: Almqvist & Wiksell 1974, s. 97
 36. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 3764
 37. For uddybning af sagen se Jensen 1983, s. 92-93. For ydre agitationsform se Nikolaj Bøgh, *Brødrene Møller. Historien om et konservativt dynasti*, København: Aschehoug 2007, s. 59-63
 38. Jensen 1983, s. 93-97
 39. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 2331
 40. Jf. Zahles fremsættelse af forslagene den 18. januar 1934, *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 2299
 41. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 2327
 42. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 2312
 43. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 2315
 44. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 3708
 45. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 3755
 46. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 2376
 47. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 2327
 48. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 3754
 49. Kursivering i henhold til resolutionens optryk, *Rigsdagstidende*, Tillæg B 1933-34, spalte 1051

50. Møde i Socialdemokratisk Forbunds Forretningsudvalg, 2. oktober 1933. ABA, 500: Socialdemokratiets Arkiv, kasse 05, protokoller. Se også Oluf Bertolt, Ernst Christiansen og Poul Hansen, *En bygning vi rejser. Den politiske arbejderbevægelses historie i Danmark*, Bind II, København: Fremad 1955, s. 283-284
51. Møde i Socialdemokratiets Rigsdagsgruppe, 13. oktober 1933. Folketingets Bibliotek, Protokol for Socialdemokratiets Rigsdagsgruppe 1928-1934
52. Jf. møderne i Socialdemokratiets Rigsdagsgruppe, 13., 14. og 15. december 1933. Folketingets Bibliotek, Protokol for Socialdemokratiets Rigsdagsgruppe 1928-1934. Jf. Ministermøderne, 19. december 1933 og 6., 8. og 9. januar 1934, *Ministermødeprotokol 1933-40*
53. Indberetning fra Aabenraa Politikreds, 29. august 1933. Rigsarkivet, 0005: Justitsministeriets 3. kontor, pakke 1405, journalsag nr. 948, hæfteomslag dateret 21. oktober 1933
54. Jf. møde i Statsministeriet (maskinskrevet referat s. 1), 5. september 1933. Rigsarkivet, 0005: Justitsministeriets 3. kontor, pakke 1405, journalsag 967
55. Jf. møde i Statsministeriet (maskinskrevet referat s. 8), 5. september 1933. Rigsarkivet, 0005: Justitsministeriets 3. kontor, pakke 1405, journalsag 967
56. Se indberetninger fra blandt andre Holland, Belgien, Schweiz og Tjekkosllovakiet og de skandinaviske lande. Rigsarkivet, 0005: Justitsministeriets 3. kontor, pakke 1405, journalsag nr. 945. Se eksemplar af "Finlands Författningssamling" med lovtekst nr. 228-230 af 20. juli 1933, se især lov nr. 228 om ændring af finsk straffelov og lov nr. 229 vedrørende foreninger. Rigsarkivet, 0005: Justitsministeriets 3. kontor, pakke 1405, journalsag 967. Se også udateret rapport om trufne eller foreslåede foranstaltninger i blandt andre Finland, Letland, Sverige, Schweiz, Nederlandene, Østrig og Tjekkosllovakiet. Rigsarkivet, 0005: Justitsministeriets 3. kontor, pakke 1405, journalsag 967
57. Jenny Rösing, *Kleidung als Gefahr? Das Uniformverbot im Versammlungsrecht*, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft 2004, s. 33-34
58. Jf. "Verordnung des Reichspräsidenten zur Sicherung der Staatsautorität" af 13. april 1932, *Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien*, Bind 3, Karl Dietrich Bracher, Erich Matthias og Rudolf Morsey (red), Düsseldorf: Droste Verlag 1970, s. 316-317
59. Hartvig Frisch, *Pest over Europa. Bolschevisme – Fascisme – Nazisme*. Henrik Koppels Forlag: København 1993 [udgivet første gang 1933], s. 276
60. Flemming Mikkelsen: "Politiske ungdomsbevægelser i Danmark i det 20. århundrede", *Arbejderhistorie* 2013 (3): 4
61. Mikkelsen 2013, s. 10
62. Mikkelsen 2013, s. 9-10
63. Krautwald 2017, s. 138
64. *Beretning fra Socialdemokratisk Forbund 1934*, s. 132. Se også *Socialdemokratiets Haandbog*, hvori uroløvene blev begrundet med, at de skulle bekæmpe "de desperate Bevægelser, som efter udenlandsk, fascistisk og nazistisk Mønster søger at Misbruge vort Lands demokratiske Forfatning til dannelse af Organisationer, hvis virkelige Maal var selve Demokratiets Afskaffelse.". *Socialdemokratiets Haandbog. Rigsdagssamlingen 1933-1934*, København: Fremad 1934, s. 86
65. *Protokol for den 22. socialdemokratiske Partikongres i Aalborg den 23.-26. juni 1935*, s. 35
66. Stavemåden "Sverge" i henhold til optrykt referat 17. august 1934. *Samråd i kristid. Protokoll från den nordiska arbetarrörelsens samarbetskommitté 1932-1946*, Krister Wahlbäck og Kersti Blidberg (red), Stockholm: Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia 1986, s. 31-32.
67. Henrik S. Nissen: "Udenrigspolitik 1933-1940", *Danmarks historie: Tiden 1914-1945*, bind 7, Søren Mørch (red). København: Gyldendal 1988, s. 346; Henning Grelle,

Thorvald Stauning. Demokrati eller kaos: Jyllands-Postens Forlag 2008, s. 394; Lidegaard 2005, s. 25 og 42

68. Slagordet var titlen på en artikel af Bomholt af 18. august 1933, som blev optrykt i *Rød Ungdom* nr. 9 september 1933, s. 100 og 102

69. *Rigsdagstidende*, Tillæg A 1924-25, spalte 2539, §5 og *Rigsdagstidende*, Tillæg A 1929-30, spalte 2097, §4

70. Finanslovsdebatten 17. oktober 1933, *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 134

71. *Rigsdagstidende*, Tillæg C 1936-37, spalte 1651, § 88. For stadfæstelse af Lov om Hærens Ordning af 7. maj 1937 se *Lovtidende 1937*, s. 615-648. Se også bemærkningen om hærloven hos Koch 1994, s. 125.

72. *Rigsdagstidende*, FT 1933-34, spalte 3727-3728

73. For Pürschels udtalelse se *Rigsdagstidende*, FT 1932-33, spalte 4614. For kommunisternes erklæring den 15. maj 1933 til Præsidiets se *Avis-Aarbogen* 1933, s. 36 samt referat fra Præsidiets møde, 4. maj og 18. maj 1933, Folketingets Bibliotek, Præsidiets protokol. For uddybning se Kurt Jacobsen, *Aksel Larsen: En politisk biografi*. København: Forlaget Vindrose 1993, s. 114-116

74. "SønderjydsK Krav om Forbud mod Kommuniste og Nationalsocialiste", *Dagens Nyheder*, 11. august 1933

75. Jf. "*Fascism is not an Ideology but a Political Technique*", Loewenstein 1937a, s. 423

76. Kristina Krake: "Den pansrede næve og den udstrakte hånd. Reaktionen på revolutionære bevægelser i Danmark", *Arbejderhistorie* 2017 (2): 93-116. Der skal gøres opmærksom på, at den repressive lovgivning er behandlet i Aleksander Taul Madsens speciale, *Den danske våbenkultur 1849-1930*, Københavns Universitet, 2018. Imidlertid er specialet ikke tilgængeligt, da Det Kongelige Bibliotek hverken stiller specialet til rådighed i trykt eller elektronisk form.

Abstract

Kristina Krake: *Militant democracy. Interwar responses to political violence.* *Arbejderhistorie*, 2019:1, pp. 5-31.

This article examines the management of political violence in the Danish interwar period, focusing on the ban of uniforms 1933 and ban of private political militias 1934. The aim is to clarify whether the politicians defended democracy by means of legislation. Historians have suggested that the prohibitions were adopted in response to fascism and the unstable political situation in Southern Jutland, bordering Germany. These suggestions are plausible but empirical details are needed in order to give a nuanced understanding of the interaction between democracy and antidemocratic movements. For example, it is unclear with which arguments the bills were supported or rejected. Furthermore, it could be interesting to address the driving force behind the laws. By combining an analysis of political rhetoric and policy making the article argues that the politicians initiated the legislation to fight antidemocratic forces and to avoid militarization of the political

life. However, the laws should be seen as preventive measures as they were intended to forestall the use of illegitimate force. While the repressive laws demonstrated that the executives and parliamentary majority were willing to use state power to protect the constitution, the laws also restricted and curtailed some of the democratic rights. On the basis of this paradox, the article discusses, whether Danish politics in the 1930s can be characterized by the concept militant democracy.

Kristina Krake
Lektor i skandinaviske studier,
University of Amsterdam
k.krake@uva.nl